

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 3

2026

VIRTUAL MULOQOTDA PRETSEDENTLIK HODISASI (ITALYAN VA O'ZBEK VIRTUAL MATNLARI MISOLIDA)

Mustafayev Shaxboz Baxtiyorovich

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, o'qituvchi, mustaqil izlanuvchi

Otaxonova Munisxon Janibek qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, o'qituvchi

Annotatsiya

Ushbu maqolada italyan va o'zbek virtual matnlarida pretsedentlik hodisasi qiyosiy tahlil qilinadi. Internet memlari va ijtimoiy tarmoqlar materiali asosida pretsedent birliklarning manbalari, funksiyalari va lingvokognitiv xususiyatlari o'rganilib, ularning raqamli diskursdagi semantik kompressiya va madaniy identifikatsiya vazifalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: pretsedentlik; raqamli diskurs; memetika; intertekstualik; multimodal tahlil; kognitiv tilshunoslik; semantik kompressiya; remediatsiya; italyan virtual diskursi.

ФЕНОМЕН ПРЕЦЕДЕНТНОСТИ В ВИРТУАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ ИТАЛЬЯНСКИХ И УЗБЕКСКИХ ВИРТУАЛЬНЫХ ТЕКСТОВ)

Мустафаев Шахбоз Бахтиёрович

Узбекский государственный университет мировых языков, преподаватель, независимый
соискатель

Отахонова Мунисхон Жанибек кизи

Узбекский государственный университет мировых языков, преподаватель

Аннотация

В данной статье проводится сравнительный анализ феномена прецедентности в итальянских и узбекских виртуальных текстах. На основе материалов интернет-мемов и социальных сетей исследуются источники, функции и лингвокогнитивные особенности прецедентных единиц, а также раскрывается их роль в семантической компрессии и культурной идентификации в цифровом дискурсе.

Ключевые слова: прецедентность; цифровой дискурс; меметика; интертекстуальность; мультимодальный анализ; когнитивная лингвистика; семантическая компрессия; ремедиация; итальянский виртуальный дискурс.

THE PHENOMENON OF PRECEDENCE IN VIRTUAL COMMUNICATION (BASED ON ITALIAN AND UZBEK VIRTUAL TEXTS)

Mustafayev Shaxboz Baxtiyorovich

Uzbekistan State World Languages University, Lecturer, Independent Researcher

Otaxonova Munisxon Janibek qizi

Uzbekistan State World Languages University, Lecturer

Abstract

This article provides a comparative analysis of the phenomenon of precedence in Italian and Uzbek virtual texts. Based on materials from internet memes and social media, the sources, functions, and linguo-cognitive features of precedent units are examined, and their roles in semantic compression and cultural identification within digital discourse are highlighted.

Keywords: precedence; digital discourse; memetics; intertextuality; multimodal

analysis; cognitive linguistics; semantic compression; remediation; Italian virtual discourse.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining mislsiz darajada rivojlanishi va internet tarmog'ining insoniyat hayotining ajralmas, fundamental qismiga aylanishi an'anaviy muloqot shakllarining raqamli makonga ko'chishiga olib keldi. Ushbu uzluksiz transformatsiya jarayoni nafaqat axborot almashinuv tezligi va ko'lamini oshirdi, balki tilning strukturaviy, semantik, pragmatik va kognitiv qatlamlarida ham jiddiy, ortga qaytmas o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Zamonaviy tilshunoslikning eng dolzarb va jadal rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biri bo'lgan raqamli tilshunoslik hamda kognitiv diskurs-tahlil doirasida virtual muloqot tizimi o'ziga xos qonuniyatlarga, ichki ierarxiyaga va o'zgaruvchan arxitekturaga ega bo'lgan murakkab semiotik makon sifatida o'rganilmoqda. Ushbu raqamli makonda matn yaratish, uzatilayotgan ma'lumotni kognitiv jihatdan siqilgan holda yetkazish va o'quvchida muayyan emotsional hamda madaniy assotsiatsiyalarni uyg'otishda "pretsedentlik hodisasi" eng hal qiluvchi va tayanch ahamiyat kasb etadi.

Pretsedentlik hodisasi dastlab rus tilshunosi Yu. N. Karaulov tomonidan 1987-yilda ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, u "pretsedent matnlar" tushunchasini shaxsning kognitiv va emotsional munosabatlarida o'ta muhim o'rin tutadigan, lingvistik shaxs xotirasida chuqur saqlanadigan va diskursda (nutq jarayonida) doimiy ravishda qayta murojaat qilinadigan, avloddan avlodga o'tuvchi madaniy birliklar sifatida ta'riflagan. Olimning fikricha, bunday matnlar muayyan lingvomadaniy jamiyat a'zolari uchun umumiy bo'lib, ular nutqda to'liq shaklda emas, balki ishora, iqtibos yoki metafora shaklida namoyon bo'ladi. Keyinchalik ushbu nazariya V. V. Krasnix, I. V. Zaxarenko, va D. B. Gudkov kabi kognitiv tilshunos olimlar tomonidan sezilarli darajada kengaytirilib, u muayyan lingvokultural jamiyatning barcha vakillari uchun tanish bo'lgan va milliy kognitiv bazaning yadroviy elementi hisoblangan "pretsedent fenomenlar" kategorial darajasiga olib chiqildi. V. V. Krasnix pretsedent fenomenlarni ularning namoyon bo'lish xususiyatiga ko'ra to'rt asosiy tipologik turga ajratadi. Bularga pretsedent ism (madaniy va tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan atodiq otlar), pretsedent matn (yaxlit adabiy, musiqiy yoki folklor asarlari), pretsedent vaziyat (tarixiy, ijtimoiy yoki madaniy xotirada muhrlangan hodisalar) va pretsedent bayon (xalq orasida mashhur bo'lgan iqtiboslar, aforizmlar va qanotli so'zlar) kiradi.

Virtual muloqot sharoitida, xususan, ijtimoiy tarmoqlar, ochiq forumlar va tezkor messenjerlarda pretsedent fenomenlar an'anaviy yozma matnlardagidan butunlay yangicha shakl, tezlik va funksiyalarga ega bo'lmoqda. Zamonaviy internet memlar, memetik iboralar, ijtimoiy tarmoqlardagi xeshteglar va virusli videolar aynan pretsedentlik va intertekstuallik qonuniyatlari asosida quriladi. Raqamli diskursda pretsedent fenomenlar o'ziga xos "parol" yoki madaniy "maxfiy kod" vazifasini o'tab, muloqot ishtirokchilarining qaysi ijtimoiy, siyosiy yoki madaniy guruhga mansubligini darhol aniqlash, o'ta murakkab va ko'p qatlamli fikrni bitta surat, qisqa videolavha yoki bitta so'z orqali ixcham, ammo o'tkir kinoya bilan ifodalash imkonini beradi. Bunday sharoitda an'anaviy matn chiziqli xususiyatini yo'qotib, gipermatnli va multimodal tuzilmaga aylanadi.

Ushbu tadqiqot ishining bosh maqsadi italyan va o'zbek virtual matnlari, xususan, internet memlari va ijtimoiy tarmoqlardagi ommabop postlar misolida pretsedentlik hodisasining lingvokognitiv, pragmalingvistik va sotsiomadaniy xususiyatlarini chuqur qiyosiy o'rganishga qaratilgan. Italyan va o'zbek tillari o'zining tarixiy rivojlanish bosqichlari, madaniy-etnik ildizlari, diniy qarashlari va sotsial mentaliteti jihatidan bir-biridan butunlay qutbiy farq qilsa-da, tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, har ikki millatning virtual muloqot makonida pretsedent birliklardan foydalanish mexanizmlarida, memetik axborotni siqish va uzatish algoritmlarida hayratlanarli umumiyliklar hamda shu bilan birga keskin milliy o'ziga xosliklar mavjud. Ushbu maqolada ikki tildagi virtual diskursda pretsedent fenomenlarning manbalari, ularning turlari, shakllanish paradigmalari hamda muloqot jarayonidagi intertekstual va multimodal vazifalari

ilmiy tahlil qilinadi.

Metodologiya

Qo'yilgan ilmiy maqsadlarga erishish va italyan hamda o'zbek virtual matnlarida pretsedentlik hodisasini har tomonlama yoritish uchun tadqiqotda kognitiv tilshunoslik, pragmatolingvistika, sotsiolingvistika, shuningdek, madaniyatlararo diskurs-tahlil tamoyillariga asoslangan integrativ va kompleks yondashuvdan foydalanildi.

Tadqiqotning asosiy usuli sifatida qiyosiy-chog'ishtirma metod tanlandi. Ushbu metod orqali italyan va o'zbek virtual matnlarida, xususan, keng tarqalgan internet memlarida qo'llanilgan pretsedent birliklarning lingvomadaniy o'xshashliklari hamda milliy-mental farqlari tizimli ravishda taqqoslandi. Xususan, global miqyosda qabul qilingan va tarjimasiz tushuniladigan universal pretsedent fenomenlar (masalan, "Stokgolm sindromi", "Axilles to'voni" yoki Gollivud filmlaridan olingan xalqaro memlar) va faqatgina muayyan millat vakillariga tushunarli bo'lgan milliy pretsedent fenomenlar (italyanlarda "povero gabbiano" foni yoki Neapol musiqiy motivlari, o'zbeklarda esa "Shum bola" kinosi kadrlari yoki "O'tgan kunlar" romanidan olingan iqtiboslar) o'rtasidagi kognitiv tafovutlar batafsil o'rganildi. Bu usul har ikki tildagi foydalanuvchilarning hazil, kinoya va ijtimoiy tanqidni qanday qilib o'zlarining milliy madaniy kodlari orqali ifodalashlarini ko'rsatib berdi.

Materiallarni yig'ish va ularni saralash jarayonida uzluksiz tanlab olish hamda kontent-tahlil usullaridan keng foydalanildi. Empirik bazani shakllantirish maqsadida Facebook, Instagram, Telegram, TikTok va Twitter (X) kabi ommabop ijtimoiy tarmoqlarning italyan va o'zbek segmentlarida 2020-2025-yillar oralig'ida eng keng tarqalgan, foydalanuvchilar tomonidan eng ko'p ulashilgan (yuqori viruslilik – virality darajasiga ega bo'lgan) 500 dan ortiq vizual va matniy memlar, shuningdek, ushbu postlar ostidagi pragmatik ahamiyatga ega sharhlar yig'ildi. Yig'ilgan materiallar kognitiv tilshunoslikda qabul qilingan D. B. Gudkovning xabardorlik shkalasi bo'yicha to'rt guruhga ajratildi: avto-pretsedentlar (faqat tor doiradagi shaxslarga tushunarli bo'lgan ichki memlar), sotsio-pretsedentlar (muayyan kasb egalari yoki yosh guruhlarga xos hodisalar), milliy pretsedentlar (butun italyan yoki o'zbek xalqiga ma'lum madaniy kodlar) va universal pretsedentlar (insoniyatga umumiy bo'lgan global hodisalar).

Internet memlari va virtual matnlar faqatgina sof lingvistik birliklardan iborat emas, balki ular ikonik (vizual tasvir), audial (ovoz va musiqa) va tipografik (shrift shakli va rangi) elementlarning murakkab hamda ajralmas sintezidir. Shu sababli, tadqiqotda multimodal tahlil usuli faol qo'llanildi. Bu borada G. Kress va T. van Lyuvenning "Reading Images: The Grammar of Visual Design" nazariyasiga tayanildi. Mazkur metodologik yondashuv yordamida vizual tasvir va yozma matn o'rtasidagi sintaktik qaramlik, ularning bir-birini to'ldirishi yoki aksincha, bir-biriga ziddiyat orqali komik effekt yaratishi modellashtirildi. Buning ustiga, virtual diskursning tagma'nosini ochish uchun intertekstual tahlil usuliga murojaat qilindi. Jon Fisk va Norman Ferklo kabi olimlarning diskurs nazariyalariga muvofiq, virtual matnlardagi manifest (ochiq namoyon bo'ladigan) va konstitutiv (yashirin, tarkibiy) intertekstuallik qatlamlari tahlil qilindi. Bu orqali pretsedent nomlar va iqtiboslarning o'zining asl tarixiy yoki adabiy manbasidan ajralib chiqib, internet maydonidagi butunlay yangi va ko'pincha absurd kontekstda qanday qilib o'zgacha kinoyali ma'no kasb etishi modellashtirildi. O'zbek tilidagi materiallarni kognitiv va madaniy jihatdan tahlil qilishda milliy tilshunosligimizda pretsedent fenomenlarni antroposentrik yondashuv asosida o'rgangan D. Xudoyberganova hamda onomastik birliklarning lingvopoetik xususiyatlarini tahlil qilgan D. Andaniyazovning nazariy qarashlari metodologik baza bo'lib xizmat qildi.

Natijalar

Italyan virtual muloqotida pretsedent fenomenlar va "Suyuq yozuv"

Italyan raqamli muloqoti an'anaviy yozma til doirasidan, qat'iy akademik va adabiy qoidalardan butunlay chiqib, g'oyat dinamik, interaktiv va qatlamli "suyuq yozuv" (scrittura

liquida) formatiga o'tgan. Suyuq yozuv konsepsiyasi shuni anglatadiki, internetdagi matn o'zining qat'iy chegaralariga ega emas, u doimiy ravishda o'zgarib boradi, boshqa foydalanuvchilar tomonidan to'ldiriladi yoki buziladi. D. De Fazio va P. Ortolanoning italyan internet tili va vizual madaniyatiga bag'ishlangan "Memlar tili" nomli yirik tadqiqotida ta'kidlanganidek, italyan memlari o'zining "kengaytirilgan yozuvi" (scrittura aumentata) orqali an'anaviy yozma va og'zaki til o'rtasidagi tarixiy chegaralarni yo'qqa chiqaradi. Bu holat an'anaviy yakkaxon monologik matnni cheksiz qayta ishlanadigan, polifonik va kollektiv mualliflikka asoslangan raqamli formatga aylantiradi. Italian virtual diskursida o'tkazilgan tahlillar pretsedent fenomenlarning quyidagi o'ziga xos lingvistik va strukturaviy xususiyatlarini namoyon etdi:

Birinchiidan, italyan virtual matnlarida jiddiy sintaktik innovatsiyalar va tasviriy qaramlik hodisasi kuzatiladi. Italian memlarida eng ko'p uchraydigan sintaktik o'ziga xoslik bu – mustaqil ergash gaplarni shakllantirishda "quando" (qachonki / qachon) payt bog'lovchisining nostandart qo'llanilishidir. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan "*Quando sei un povero gabbiano*" (Qachonki sen bechora baliqchi qush bo'lsang...) kabi konstruktsiyalar grammatik jihatdan chala va tobesiz bo'lib tuyuladi. Adabiy til nuqtai nazaridan bu gap tugallanmagan. Biroq, bu yerda pretsedent tasvir (surat, reaksiya bildiruvchi qiyofa yoki qisqa animatsion GIF) bosh gapning o'rnini egallaydi. Surat va matn mukammal tarzda integratsiyalashib, vizual komponent sintaktik tobe elementni to'ldiruvchi, gapning ma'nosini yakunlovchi yadro vazifasini bajaradi. Bu esa raqamli tilshunoslikda kognitiv kompressiyaning eng yuqori cho'qqisi hisoblanadi.

Ikkinchiidan, italyan raqamli madaniyatida musiqiy va vizual remediatsiya (remediation) uzluksiz jarayonga aylangan. J. Bolter va R. Grusin tomonidan ilgari surilgan remediatsiya nazariyasi eski ommaviy axborot vositalari va madaniy artefaktlarning yangi media formatlarida qayta yuzaga kelishini anglatadi. Italian internet makonidagi eng yorqin pretsedentlik hodisalaridan biri ommaviy madaniyat, xususan, retro musiqalarning kutilmagan tarzdagi virusli qayta tiklanishidir. Yuqorida tilga olingan "povero gabbiano" memi bunga yaqqol misol bo'la oladi. 1980-yillarda yaratilgan, o'z vaqtida faqatgina Italiya janubida mashhur bo'lgan italyan neomelodik qo'shig'i deyarli qirq yildan so'ng TikTok va Instagram platformalari orqali butunlay yangicha kinoyali ma'noda qayta tug'ildi. Hozirgi kunda bu qo'shiq jiddiy tushkunlikni emas, balki kundalik hayotdagi kichik muvaffaqiyatsizlikka uchragan, chora topolmayotgan odam holatini ifodalash uchun ironik pretsedent vaziyat sifatida qabul qilindi. Ushbu hodisa italyan interneti, yoshlar slengi, klassik musiqa va zamonaviy ijtimoiy tarmoq mexanizmlarining "ko'zgular o'yini" (gioco di specchi) deb ataladigan murakkab sotsiomadaniy sintezini ko'rsatadi.

Uchinchiidan, italyan virtual muloqotida dialektlar va hududiy shevalarning pretsedent vazifasi qayta tiklandi. Uzoq yillar davomida an'anaviy tilshunoslikda italyan dialektlari globallashuv va standart tilning tarqalishi natijasida o'lmoqda degan fojiali qarashlar mavjud edi. Biroq, virtual makon ularni kuchli pretsedent birliklar sifatida qayta jonlantirdi. Memlarda dialektlar sof geografik o'ziga xoslik yoki qishloq madaniyati belgisi sifatida emas, balki kuchli ijtimoiy-pragmatik va kinoyali qurol sifatida ishlatilmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda o'n millionlab kuzatuvchilarga ega bo'lgan "*Le più belle frasi di Osho*" (Oshoning eng chiroyli iboralari) nomli satirik memlar turkumida hind misticismi va mutafakkiri Osho qiyofasi ostida keskin rim shevasi qo'llaniladi. Bu holat mutlaqo ziddiyatli va shu sababli ham kulgili intertekstuallikni yaratadi: hind faylasufining xotirjam, donishmandona surati va unga yopishtirilgan qat'iy, dag'al Rim ko'cha slengidagi hazil aralashib, chuqur kinoyali sotsio-pretsedentni yuzaga keltiradi. Shuningdek, neapolitan, sitsiliya va liguriya shevalari ham memlarda o'ziga xos raqamli jargon sifatida yoshlar o'rtasida keng tarqalgan bo'lib, ular matnga o'ziga xos "mahalliy kolorit" bag'ishlaydi.

To'rtinchiidan, italyan memlarining o'ziga xos tipologik tasnifi shakllangan. Ular strukturaviy shakli va pretsedentlik namoyon bo'lishiga ko'ra to'rt asosiy formatga bo'linadi:

1. *Meme dialogico* (*Dialogik mem*): Ikki yoki undan ortiq shaxslar (ko'pincha kinofilmlar

yoki mashhur teledasturlar qahramonlari) o'rtasidagi pretsedent iqtiboslarning dialog shaklidagi taqdimoti. Bunda asosan kinofilmlardan olingan pretsedent vaziyatlar qayta ishlanadi.

2. *Meme-cartello (Plakat-mem)*: Ikonik (vizual tasvir) qismdan ko'ra, matn dominantlik qiluvchi tur. Bu turda matn foni qandaydir ijtimoiy pretsedentga ishora qiladi.
3. *Meme-muto (Soqov mem)*: Mutlaqo so'zlsiz, faqatgina ma'lum bir daho kino sahnasi yoki mashhur shaxsning yuz ifodasi orqali butun bir pretsedent vaziyatni yoki ruhiy holatni tushuntiruvchi memlar. Bu tushunish uchun auditoriyadan yuksak kognitiv baza talab etadi.
4. *Meme-striscia (Komiks-mem)*: Voqealar rivojini xuddi an'anaviy komikslar kabi ketma-ketlikda ko'rsatuvchi vizual-matniy pretsedentlar majmuasi.

O'zbek virtual muloqotida pretsedent fenomenlar va kognitiv metaforalar

O'zbek virtual diskursi so'nggi yigirma yil ichida tezkor internet, smartfonlar va ijtimoiy tarmoqlarning ommalashishi natijasida g'oyat intensiv raqamli transformatsiyani boshdan kechirdi. Kognitiv va psixolingvistik yondashuvlar shuni yaqqol ko'rsatadiki, o'zbek internet foydalanuvchilari yangi raqamli madaniyatni o'zlashtirish jarayonida nafaqat global trendlarga, balki o'zlarining milliy arxetiplariga va chuqur an'anaviy madaniy xotiralariga tayanadilar. G'arbiy va italyan madaniyatidan farqli o'laroq, o'zbek tilidagi pretsedent fenomenlar ko'proq klassik adabiyot, xalq og'zaki ijodi, boy milliy kinematografiya va tarixiy shaxslar nomi bilan bog'liq holda shakllanadi.

O'zbek virtual matnlarida birinchi navbatda kognitiv qayta nomlash va raqamli so'zlashuv formasining paydo bo'lishini kuzatishimiz mumkin. O'zbek virtual muloqotida texnologik va global inglizcha atamalarining ommaviy qabul qilinishi (akkaunt, login, parol, follover, kontent, strim) va ularning milliy til doirasida gibridlanishi ("layk bosmoq", "chatlashmoq", "post qilmoq", "podpiska tashlamoq") kuchli semantik refreyming (qayta shakllantirish) hodisasiga olib keldi. Aynan shu madaniy muhitda eskirgan yoki umuman boshqa ma'noni anglatuvchi so'zlar yangi kognitiv metaforalarga va kichik raqamli pretsedentlarga aylandi. Masalan, "tarmoq" so'zi avvallari asosan baliq ovi yoki elektr liniyasi ma'nosida tushunilgan bo'lsa, bugungi kunda u butun boshli "ijtimoiy tarmoq" kognitiv makonini anglatuvchi yirik pretsedentga aylandi. Xuddi shunday, osmondagi fizionomik obyektni anglatuvchi "bulut" (cloud) so'zi bugungi kunda ko'zga ko'rinmas ulkan axborot saqlash xotirasini anglatuvchi metaforik fenomenga aylandi.

O'zbek ijtimoiy tarmoqlarida pretsedent fenomenlarning eng faol va bitmas-tuganmas o'chog'i – bu milliy kinofilmlardir. Bu jarayonni kinematografik pretsedentlarning memetizatsiyasi deb atash mumkin. Jumladan, O'zbekiston xalq yozuvchisi G'afur G'ulomning mashhur asari asosida rejissyor Damir Salimov tomonidan suratga olingan "Shum bola" (1977) badiiy filmi milliy memlar va virtual iqtiboslarning eng yirik manbayi hisoblanadi. Bosh qahramon Qoravoy (aktyor Abduraim Abduvahobov ijrosida) hamda filmdagi turli xarakterli, koloritli personajlarning (xasis boy, adolatsiz qozi, ovsar o'g'rilar, sodda dehqonlar) yuz ifodalari, o'ziga xos xatti-harakatlari va takrorlanmas replikalari bugungi kunda o'zbek Telegram kanallari va Instagram sahifalarida uzluksiz aylanadi. Ular zamonaviy ijtimoiy-siyosiy muammolarni, narx-navo oshishini, korrupsiyani yoki shunchaki maishiy vaziyatlarni hajviy tanqid qilish uchun "meme-muto" yoxud "meme dialogico" formatlarida muvaffaqiyatli qo'llaniladi. Kognitiv tahlillar shuni isbotlaydiki, o'zbek xalqi uchun "Shum bola" qiyofasi – shunchaki sarguzashtsevar kino qahramoni emas. U har qanday qiyin, ba'zan nochor vaziyatdan ham o'zining aqli va uddaburonligi bilan chiqib ketuvchi milliy arxetip, kuchli *milliy pretsedent ism* va vaziyatni har tomonlama anglatuvchi *pretsedent vaziyatdir*. Qoravoyning ekrandagi bitta nigohi orqali o'zbek foydalanuvchisi butun boshli matnning ma'nosini chaqib oladi.

Mumtoz adabiyot va madaniy xotiraning virtual makondagi in'ikosi o'zbek internetining yana bir o'ziga xosligidir. O'zbek virtual makonida klassik asarlardan olingan iqtiboslar qat'iy

madaniy "parol" rolini o'ynaydi. O'zbek romanchiligining asoschisi Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romani va uning asosida ishlangan tarixiy film o'zbek lingvomadaniyatining markaziy kognitiv bazalaridan birini tashkil etadi. Asardagi Otabek va Kumush ismlari oliyjanoblik, sadoqat, fojiaiy muhabbat va sof insoniy tuyg'ularning tayyor pretsedent ismlari sifatida xizmat qilsa, Kumushning zaharlanish sahnasi mashhur *pretsedent vaziyat* sifatida nutqda qayta-qayta eslanadi. Ijtimoiy tarmoqlarda tez-tez uchraydigan "Siz o'shamu, *begim?*" iborasi o'zining asiyatdagi fojiaiy, og'ir va lirik ma'nosidan mutlaqo uzilib, internet muhitida ba'zida kutilmagan uchrashuvlarni, uzoq vaqt qidirilgan narsani (masalan, yo'qolib qolgan buyumni) topib olishni yoxud kinoyali tarzda ajablanishni ifodalovchi kuchli *pretsedent bayon* (memetik iqtibos) darajasiga ko'tarilgan. Bu sof asarning ma'nosini sayozlashtirish emas, balki chuqur adabiy merosning raqamli asr pramatikasiga moslashuvidir.

Bundan tashqari, o'zbek diskursida milliy qahramonlar – qadriyatlar etaloni sifatida ishtirok etadi. O'zbek internet diskursida fol'klor va tarixiy obidalaridan kirib kelgan Alpomish (or-nomus, erkaklik va qahramonlik ramzi), Barchin (vafo, matonat va oilaga sadoqat ramzi), Go'ro'g'li (qo'rqmaslik va adolat), Majnun (aqlan ozdiruvchi, fojiali ishq), Qorabotir (yovuzlik, xiyonat va adolatsizlik ramzi) va Shiroq (vatanparvarlik va mudofaa uchun o'zini fido qilish) kabi nomlar oddiy ism doirasidan chiqib ketgan. Ular muayyan insoniy fazilatlar va nuqsonlarni o'lchash uchun mezon – sotsial va milliy pretsedent fenomenlar vazifasini bajarmoqda. D. Andaniyazovning tadqiqotlari tasdiqlaganidek, onomastik metaforalar kognitiv iqtisod tamoyiliga xizmat qiladi. Foydalanuvchilar o'zlarining virtual nutqlarida kimgadir baho berishda uning butun boshli xarakterini uzoq tasvirlab o'tirmay, uni shunchaki qisqa qilib "Majnun" yoki "Qorabotir" deb atash orqali ajoyib semantik kompressiyaga erishadilar va o'quvchining miyasidagi madaniy xotira neyronlarini bir zumda faollashtiradilar.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida italyan va o'zbek virtual muloqotidagi pretsedent fenomenlarning strukturaviy, funksional va semantik yo'nalishlari muayyan o'xshashliklar va farqlarga ega ekanligi aniqlandi. Quyidagi jadvalda bu xususiyatlar qiyosiy shaklda umumlashtirilgan:

Tahlil mezonlari	Italyan virtual diskursi (Memlar, tarmoqlar)	O'zbek virtual diskursi (Memlar, tarmoqlar)
Asosiy manbalar (Prototekstlar)	G'arb ommaviy madaniyati, tijorat kinosi, realiti-showlar, retro qo'shiqlar (neomelodico), siyosiy mojaro va voqealar.	Mumtoz adabiyot, sovet davri milliy kinematografiyasi ("Shum bola", "O'tgan kunlar"), xalq eposlari va o'g'itlari.
Sintaktik xususiyatlar	Mustaqil ergash gaplardan (masalan, "Quando..." - Qachonki...) vizual tasvir yordamida asosiy gap sifatida foydalanish mexanizmi.	Global texnologik atamalarni o'zbek tiliga morfologik moslashtirish (layk bosmoq) va leksik vositalar orqali kognitiv metaforalash (tarmoq, bulut).
Leksik-stilistik qatlam va dialektlar	Dialektlarning faol jonlanishi (Rim shevasi, Neapolitan, Sitsiliya). Ular ijtimoiy sleng va marksistik/kinoyali isyon quroli sifatida qo'llanadi.	Asosan adabiy til me'yorlari va kundalik so'zlashuv uslubi dominantlik qiladi. Hududiy shevalar memlarda kamroq markaziy rolni o'ynaydi.
Semantik kompressiya (Ma'noni siqish)	Madaniy xotiraning vizual vositalarga to'liq ko'chishi (tasvir orqali butun bir dialog yoki ruhiy holatni ifodalash - meme-muto).	Atoqli otlar, tarixiy shaxslar va adabiy iqtiboslar orqali ko'p qatlamli ma'noni ifodalash ("Alpomish", "Siz o'shamu,

		begim?"). Lingvistik vositalar haligacha kuchli.
Intertekstuallik yo'nalishi	Kuchli remediatsiya (re-mediation). Har xil OAV turlari o'rtasida ziddiyatli "ko'zgular o'yini". O'tmish qadriyatlarini absurdlashtirish yoki hajv qilish.	Asrlar davomida shakllangan barqaror milliy kodlarni raqamli makonga ehtiyotkorlik bilan moslashtirish. Ajdodlar merosiga qisman hurmat doirasidagi hazil.

Muhokama

Kognitiv tilshunoslik va psixolingvistika nuqtai nazaridan yondashganda, pretsedent fenomenlar inson xotirasida chuqur muhrlangan va avloddan avlodga o'tib kelayotgan "mangu obrazlar"ni faollashtiruvchi qudratli kognitiv triggerlardir. Qiyosiy tahlillarimiz shuni aniq ko'rsatadiki, italyan va o'zbek jamiyatida internet foydalanuvchilarining yoshi keskin qisqarib borayotganiga, "Z" va "Alpha" avlodlari tarmoqni egallayotganiga qaramay, ularning "lingvistik bazasi" va jamoaviy kognitiv xotirasi kutilganidan ko'ra ancha chuqurroq madaniy qatlamlarga borib taqaladi.

Virtual muloqotda pretsedent fenomenlarning eng fundamental va pragmatik vazifasi – "parol" yoki identifikator roliga ega bo'lishidir. Odamlar internetda shunchaki ma'lumot almashmaydi, balki o'zlarining ijtimoiy qatlamlarini tasdiqlaydilar. Foydalanuvchi qaysidir mem yoki yashirin iqtibosni (masalan, hind faylasufi Osho surati ostidagi qalin rim shevasini yoxud "Shum bola"dan bitta qisqa videolavhani) ijtimoiy tarmoqqa yuklaganida, u aslida adresatning madaniy "bagaji" bilan o'zinikining kognitiv mos kelishini ongsiz ravishda sinab ko'radi. Agar o'quvchi ushbu pretsedent fenomenning asl manbasini, u tug'ilgan tarixiy yoki madaniy kontekstni bilmasa, muloqotdagi pragmatik maqsadga erishilmaydi. Hazil, kinoya yoki ijtimoiy tanqid tushunarsizligicha qoladi va o'quvchi o'zini jamiyatdan ajratib qo'yilgandek his qiladi. Shu tarzda pretsedent birliklar internetda insonlarni ko'rinmas devorlar orqali "biznikilar" va "begonalar" guruhiga ajratuvchi sotsiolingvistik mexanizm sifatida ishlaydi. Jon Fiske va Norman Fairclough kabi diskursshunos olimlarning intertekstuallik nazariyalariga muvofiq, raqamli asrda matnlararo bog'liqlik oddiy manifetsiyadan qochib, tobora konstitutiv, yashirin va struktural tabiat kasb etmoqda. Bu raqamli nutqning geterogenligini yanada oshiradi.

Tadqiqot jarayonida o'ziga xos kognitiv va ijtimoiy fenomen namoyon bo'ldi: pretsedent fenomenlar jamiyatda muayyan terapevtik va metalingvistik vazifani ham o'taydi. Yirik ijtimoiy zarbalar, global pandemiyalar, siyosiy beqarorliklar yoki iqtisodiy inqirozlar sharoitida odamlar murakkab dramatik hodisalarni psixologik qabul qilish uchun sotsial himoya mexanizmlariga muhtoj bo'ladi. Bunday sharoitda ular voqealar fojiasini tushirish, tushkunlikni hazil ostonasiga tushirish maqsadida o'tmishdagi tanish pretsedent vaziyatlardan himoya g'ilofi sifatida foydalanadilar. Masalan, tahlil qilingan "povero gabbiano" foni ostida yaratilgan o'n minglab memlar aslida italyan yoshlarining iqtisodiy yoki ijtimoiy ojizligini himoya qilishning hajviy vositasidir. Ushbu vizual-musiqiy vositalar yordamida jiddiy hayotiy tahdidlar istehzo va madaniy eslatmalar orqali zararsizlantiriladi.

Shu bilan bir qatorda, italyan memlaridagi ataylab qilingan qo'pol orfografik "xatolar" va buzilgan grammatik tuzilmalar yoshlarga til qoidalarini, qat'iy leksikani masxara qilish orqali metalingvistik fikrlash imkonini beradi. Maktab ta'limining qat'iy grammatik purizmidan va kitobiy tilidan xalos bo'lgan italyan yoshlari dialektlar va ko'cha slenglarini virtual maydonga olib kirish orqali an'anaviy yozma til standartlariga isyon qiladi. Qizig'i shundaki, aynan shu virtual isyon va kinoya yo'qolib ketish arafasida turgan ko'plab hududiy dialektlarni raqamli arxivlarda saqlab qolishga va hatto ularning pop-madaniyat darajasiga chiqishiga xizmat qilmoqda.

Italyan internetining polifonik va pop-madaniyatga asoslangan g'arbiy modelidan farqli ravishda, o'zbek internet diskursidagi pretsedent fenomenlar o'zining ancha konservativ, qat'iy milliy va axloqiy o'lchovlar tizimiga asoslanganligi bilan ajralib turadi. D. Xudoyberganovanning

badiiy matnlardagi antroposentrik tahlillariga hamohang ravishda ta'kidlash mumkinki, o'zbek virtual muloqotida uzluksiz qo'llaniluvchi "Alpomish", "Barchin", "Otabek", "Kumush" kabi ismlar nafaqat qachondir yashab o'tgan yoki to'qilgan badiiy asar qahramonlari, balki butun boshli ajdodlar merosini va xalqning ijtimoiy-axloqiy kodlarini raqamli avlod miyasiga uzatuvchi ma'naviy "kapsula"lardir. Memetizatsiya va virusli kontent tarqalishi jarayonida g'arb memlari asosan ommaviy madaniyat, shou-biznes, Gollivud va asosan bema'ni maishiy vaziyatlardan ozuqa olsa, o'zbek memetikasida milliy klassik kino durdonalari va o'zbek xalq maqollari hamda o'g'itlarining ulushi nihoyatda yuqori darajada qolmoqda. "Shum bola"ning bitmas-tuganmas satirik salohiyati, uning har xil ijtimoiy sinflar ustidan qila oladigan abadiy kinoyalari bugungi kunning murakkab iqtisodiy-siyosiy yondashuvlarida vizual "tayyor matritsa" (pretsedent) sifatida ishlatilmoqda.

Shuningdek, tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbek tilida pretsedent bayonlar (hikmatli so'zlar, iqtiboslar, maqollar) memlarning sof vizual qismiga qaraganda diskursda chuqurroq o'rnatilgan. Dastlab faqat kino xarakteristikasi bo'lgan *"Siz o'shamu, begim?"* iborasi faqatgina ijtimoiy tarmoq doirasida qolib ketmay, balki jonli og'zaki muloqotda ham faol leksik qatlamga aylangani buning isbotidir. Bu holat shundan dalolat beradiki, o'zbek lingvomadaniy jamiyatida va umuman Sharq tafakkurida so'zning qudrati, uning poetikasi har qanday tasvir va rangdan ko'ra hamon ustunroq pozitsiyani egallaydi. O'zbek virtual diskursi hali ham o'zining matn markazlashtirilgan mentalitetini faol saqlab qolmoqda.

Bugungi murakkab virtual makonda yuz berayotgan va alohida e'tirof etish lozim bo'lgan yana bir kognitiv hodisa – bu universal (global) va milliy pretsedentlarning faol integratsiyasidir. Xalqaro pretsedentlar, xususan, butun dunyoga mashhur bo'lgan ilmiy atamalar ("Stokgolm sindromi"), yunon afsonalariga asoslangan idiomalar ("Axilles to'voni", "Pandora qutisi") yoki jahon darajasidagi siyosatchilar va kino yulduzlarining kulgili holatga tushgan suratlari (xalqaro memlar) ham italyan, ham o'zbek internet segmentida bir xil tezlikda va bir xil ma'noda tushuniladi. Ammo, kognitiv tilshunoslikdagi o'ziga xoslik shundaki, har bir millat ushbu global shablonlarga o'zining sof milliy qadriyatlarini, tillaridagi leksik boyliklari va ichki ijtimoiy dardi yoxud kontekstidan kelib chiqib matn yozadi. Masalan, amerika filmidan olingan mem shabloni o'zbek segmentida mahalliy qishloq xo'jaligi muammosini tanqid qilsa, xuddi shu surat italyan tarmog'ida futbol janjalini masxara qiladi. Bu kognitiv egiluvchanlik V. V. Krasnixning "milliy kognitiv baza" haqidagi fundamental tushunchasiga to'laqonli mos tushadi: tashqi raqamli shakl qanchalik globallashtirilsin va universallashtirilsin, mazmun baribir mahalliy foydalanuvchining milliy, lingvomadaniy kodlariga asoslangan holda moslashtiriladi va qabul qilinadi.

Xulosa

Ushbu maqolada olib borilgan tizimli tadqiqot natijalari va italyan hamda o'zbek tillari misolidagi keng qamrovli qiyosiy-kognitiv diskurs-tahlillar asosida tilshunoslik uchun muhim bo'lgan quyidagi fundamental xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, raqamli nutqning asosiy qonuniyatlariga ko'ra, virtual makon matnlarining cheklangan o'lchami va o'ta tezkorligi (suyuq yozuv tabiati) ob'ektiv ravishda semantik kompressiya mexanizmlariga ulkan ehtiyoj tug'diradi. Shu ma'noda pretsedent fenomenlar – xoh ular tarixiy ismlar, badiiy matnlar, ijtimoiy vaziyatlar yoki kinoyali iqtiboslar bo'lsin – eng qisqa vaqt va minimal lingvistik belgi sarflagan holda maksimal darajadagi axborot, chuqur emotsiya hamda ijtimoiy munosabatlarni uzatishning zamonaviy tilshunoslikdagi eng mukammal, tejamkor va pragmatik vositasi hisoblanadi.

Ikkinchidan, italyan virtual diskursi va internet madaniyatida pretsedent fenomenlar asosan ommaviy madaniyat artefaktlari (tijorat kinosi, realiti-shoular, retro neomelodik musiqalar) hamda ko'p asrlik hududiy shevalar asosida polifonik remediatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda. Ushbu birliklar asosan hukmron tizimga, adabiy til purizmiga qarshi hajviy-ironik, metalingvistik o'yinlarga xizmat qilib, yoshlar slengi va memetika yordamida umri tugab

borayotgan deb hisoblangan mahalliy dialektlarni raqamli formatda inqilobiy ravishda qayta tiriltirmoqda.

Uchinchidan, o'zbek virtual diskursida va tarmoq madaniyatida pretsedentlik hodisasi o'zining sof milliy tabiatini saqlab qolgan holda, kuchli an'anaviy asoslarga – asrlar davomida shakllangan mumtoz adabiyot qahramonlariga, xalq dostonlariga va ayniqsa, e'tirof etilgan sovet davri milliy kinematografiya durdonalariga qattiq tayanadi. "O'tgan kunlar", "Shum bola" kabi asarlar asrlar yoxud o'n yilliklar osha o'zining jamiyatdagi aktualligini mutlaqo yo'qotmasdan, aksincha, yuqori darajadagi axloqiy, ijtimoiy va satirik pretsedentlar bazasi sifatida zamonaviy kiber-avlod tafakkuri va raqamli muloqotida ham o'zining mustahkam o'rnini saqlab qolmoqda. O'zbek jamiyatida Alpomish, Majnun, Qorabotir kabi pretsedent qahramon ismlari bugungi zamondoshlarning fe'l-atvori va xatti-harakatlarini baholash uchun o'zgarmas etalon sifatida o'zining ulkan arxetipik qudratini yo'qotmagan.

To'rtinchidan, pragmatik va sotsiolingvistik nuqtai nazardan, har ikki tilda ham virtual pretsedent fenomenlar insonlarni guruhlariga ajratuvchi, ularning bir xil yoxud mutlaqo har xil madaniy va kognitiv bazaga mansubligini keskin sinovchi elita "parol"i rolini o'ynaydi. Qolaversa, ular jamiyatdagi iqtisodiy muammolar, murakkab ijtimoiy inqirozlar va tushkunlik kabi stress holatlarni memlar orqali yumshoq, kinoyali shaklda ifodalash orqali jamoaviy psixologik terapevtik vazifani muvaffaqiyatli bajarib kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda, texnologik va raqamli davr inson o'rtasidagi muloqotning tashqi shakllarini, qoliplarini tubdan o'zgartirib, g'oyat darajada qisqartirgan, qat'iy adabiy normalarni buzib yuborgan bo'lsa-da, uning ko'zga ko'rinmas kognitiv negizida til egalarining ming yillik madaniy tajribasi, og'ir tarixi, milliy dardi, orzu-umidlari va fundamental qadriyatlarini tashiydigan pretsedent fenomenlar hamon markaziy o'rinni egallab turibdi. Virtual muloqot tizimida yuz berayotgan intertekstuallik, memetizatsiya va pretsedentlik hodisalarini kognitiv va madaniyatlararo doirada bunday chuqur o'rganish kelgusida kiber-tilshunoslik, zamonaviy sotsiolingvistika, pragmalingvistika va lingvokulturologiya fanlari oldida raqamli asrda inson tilining murakkab evolyutsiyasini tushunish bo'yicha cheksiz tadqiqot ufqlarini ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Andaniyazova D. Onomastik birliklarning lingvopoetik tadqiqi. Toshkent, 2019.
2. Bolter J. D., Grusin R. Remediation: Understanding New Media. Cambridge, 2003.
3. De Fazio D., Ortolano P. La lingua dei meme. Roma: Carocci editore, 2023.
4. Erkinova S. R. Britaniya va o'zbek madaniyatlarida pretsedent fenomenlar. O'zbekistonda xorijiy tillar, 2023.
5. Fiorentino G. Scrittura liquida e grammatica essenziale. Roma, 2011.
6. Kress G., van Leeuwen T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. London, 2006.
7. Mieder W. Proverbs Speak Louder Than Words: Folk Wisdom in Art, Culture, Folklore, History, Literature and Mass Media. New York, 2008.
8. Patota G., Rossi F. L'italiano e la rete, le reti per l'italiano. Firenze, 2018.
9. Xudoyberganova D. O'zbek tilida badiiy matnlarning antroposentrik talqini. Toshkent, 2015.
10. Золотарев М. Прецедентные феномены: роль культурных источников. Москва, 2013.
11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва, 2010.
12. Красных В. В., Гудков Д. Б., Захаренко И. В., Багаева Д. В. Когнитивная база и прецедентные феномены. Москва: Вестник МГУ, 1997.